

POVJESNIČAR PIETRO KANDLER I NJEGOV LIST »L' ISTRIA«

(UZ JEDNU TRŠČANSKU NAKLADNIČKU INICIJATIVU)

Miroslav B e r t o š a

Stota obljetnica smrti Pietra Kandlera (1804—1872), poznatoga tršćanskog arheologa, povjesničara, pravnika i iznimno marljivog istraživača i prikupljača starina Trsta i Istre,¹ potakla je početkom sedamdesetih godina niz nakladničkih i znanstvenoistraživačkih nastojanja. U jubilarnoj je godini tiskano Kandlerovo djelo *Storia del Consiglio dei patrizi di Trieste dell' anno 1382 all'anno 1809 con documenti* (Trieste 1972) koje je priredio i predgovorom popratio Giulio Cervani, profesor povijesti na Sveučilištu u Trstu, a iz njegova su pera potekli i drugi radovi, primjerice članak *Pietro Kandler storico di Trieste e dell'Istria*² i opsežnija rasprava *Nazionalità e stato di diritto per Trieste nel pensiero di Pietro Kandler* (Udine i 1976). U *miscellanei* pod naslovom *Studi kandleriani (Fonti per la storia della Venezia Giulia, ser. II, Trieste 1975)* deset priloga o Kandleru (F. Crosara, G. Negrelli, S. F. Romano, E. Apih, M. L. Iona, G. Cervani, R. Pavanello, F. de Farolfi e S. Pesante). Politička uloga Kandlera i odnos tršćanskih krugova prema njemu predmet je važne rasprave Giorgia Negrellija, *Al di qua del mito. Diritto storico e difesa nazionale nell' autonomismo della Trieste asburgica* (Udine 1978).

Svi ti radovi, zamišljeni i ostvareni u povodu stogodišnjice Kandlerove smrti, no objelodanjeni tijekom osmog desetljeća, unatoč raznolikoga sadržaja i pristupa problemu, imaju jednu osnovnu zajedničku crtu: težnju da se tršćanski povjesničar nacionalno-politički i znanstveno-stručno rehabilitira, a njegovi naoko kontroverzni postupci objasne u povijesnome kontekstu.

U krugovima historičara Trsta i uopće u tršćanskome kulturno-političkom ambijentu uz Kandlerovo se ime još od austrijskog vremena, a osobito poslije ulaska grada u sklop Kraljevine Italije, veoma često lijepila etiketa austrofila (tal. *austriacante*), dakle, u izvjesnome smislu, neprijatelja ideja *Risorgimento* i talijanstva uopće. Početkom dvadesetih godina predstavnik građanskog i liberalno-nacionalnog i nacionalističkoga smjera tršćanske žurnalistike, publicistike i historiografije, Attilio Tamaro, ocijenio je Kandlerove radove kao

¹ O Kandleru i njegovu zanimanju za Istru usp. u knjizi Miroslava Bertosa, *Istarsko vrijeme prošlo*, Pula 1978, 221—23 (s literaturom).

² *Atti e Memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* (dalje: *AMSI*), n. s. XXII, 1974, 1—16.

produkt »pameti pomučene političko-gospodarskim predrasudama« i »uvjerenjem da Trst ne bi mogao opstati bez Austrije«, što, po autoru, ukazuje na »antinacionalnu« i »austriacantsku« sastavnicu u radovima proslavljenoga tršćanskog povjesničara.³ Četiri godine kasnije, Kandlerova dostignuća na proučavanju povijesnih tema, njegovu ličnost i uspomenu na njega uzeo je u zaštitu Bernardo Benussi, 82. godišnji bard istarske historiografije,⁴ koji je fazu svojega ranoznanstvenoga formiranja proživljavao uz živućega Kandlera i u neku se ruku smatrao njegovim učenikom. Benussi je pobio Tamarove teze, u prvom redu one da je Kandler bio »plašljivac« (*pauroso*) i čovjek »trgovačkih ideja« (*mercantile*), to jest da se bojao djelovati na širenju talijanske nacionalne ideologije i da joj je pretpostavljao gospodarski prosperitet Trsta kao emporija cisdanubijanskih pokrajina.⁵ Po Benussiju Kandler nije bio »pauroso« ni »mercantile« već veoma radin i pošten znanstveni, zaljubljenik u istarske i tršćanske starine, rođen 120 godina prije izlaska iz tiska Tamarove knjige, koji je formirao svoje poglede u drugačijem vremenu, a osjeća je nacionalne i kulturne pripadnosti prilagođavao političkim prilikama. Ove tvrdnje o Kandleru, koje Benussi potkrepljuje svjedočanstvima Carla De Franceschija i Attilia Hortisa, bile su u suštini točne i realistične. No, potkraj dvadesetih i tijekom tridesetih godina De Franceschi, Hortis i Benussi već su fizički nestali, a njihovi politički, ideološki i nacionalni pogledi bili prevladani novim duhom vremena. Afirmiravši se u političkom smislu kao »prvak stvari iredentizma« (*campione della causa irredentistica*), a u nacionalnom pogledu kao »plodni graditelj mitova« (*fecondo costruttore di miti*), da upotrijebim dvije sažete Cervanijeve odrednice,⁶ Tamaro je, bez ikakvih obzira prema ostarjelom, a zatim (god. 1928) i mrtvom Benussiju, odbacio njegovu obranu Kandlera i ustrajao u tvrdnjama iznijetim u spomenutom pregledu povijesti Trsta.⁷

Iako je u međuvremenu bilo veoma ozbiljnih pokušaja revaloriziranja Kandlerova djela (npr. u radovima Carla Schisfrera)⁸ tek će stogodišnjica smrti tršćanskoga povjesničara poslužiti kao povod da se njegov život i djelo ocijene suvremenijim i znanstveno autentičnijim pristupom. Nepristrana je analiza nesumnjivo pokazala da je Kandler po svojim političkim pogledima bio umjereni liberal i protivnik apsolutizma, no fama o njegovoj »proaustrijskoj« orijentaciji i otporu idejama *Risorgimenta* veoma je dugo, gotovo do naših dana, izazivala u talijanskoj historiografiji i publicistici niz oprečnih mišljenja. Možda je upravo spomenuti Giulio Cervani, jedan od najboljih poznavatelja Kandlerova djela, izrekao najtočnije sudove o njegovu idejno-političkom uvjerenju. Značajni su Cervanijevi zaključci koji svojom lapidarnošću pogađaju suštinu problema: »Kandler [...] je bio uvjeren u neophodnost postojanja Austrije i pripadnosti Trsta austrijskome Carstvu iako je posjedovao živi nacionalni osjećaj [...], no talijanski je *Risorgimento* neprestano ostajao po

³ Attilio Tamaro, *Storia di Trieste I—II*, Trieste 1976; vol. I, 7—9 (navedeno prema drugom izdanju).

⁴ Bernardo Benussi, *In difesa della memoria di Pietro Kandler*, Trieste 1928.

⁵ Tamaro, *Storia*, n. dj.; vol. II, 301.

⁶ Giulio Cervani, *La »Storia di Trieste« di Attilio Tamaro. Genesi e motivazioni di una storia*. U: Tamaro, *Storia*, n. dj.; vol. I, str. VIII i XXII.

⁷ Attilio Tamaro, *Pietro Kandler — storico di Trieste*, Parenzo 1933, 93.

⁸ Carlo Schisfrer, *Le origini dell'irredentismo triestino (1813—1860)*, Udine 1978 (osobito str. 92—123).

strani u Kandlerovoj idejnoj i političkoj koncepciji. Pokret *Risorgimento* odnosio se na talijansku *Naciju* i *Državu* a ne na austrijsku u čijem se okviru razvijao političko-upravni i juridički život Trsta.«⁹

Negrelli je Kandlerovu znanstveno-političku ulogu u Trstu — gradu u kojemu su se širile talijanske ideje s jedne i autonomaške s druge strane — nazvao »neugodnim prisustvom« (*una presenza incomoda*)¹⁰ i naglasio da problem »nacije« i »nacionalnosti« u njegovim idejnim i političkim pogledima ima sasvim osebujno obilježje koje suvremenici, poticani idejama »preporodnih« gibanja, nisu mogli razumjeti. U svojoj analitičkoj studiji Negrelli je objasnio društveno-političke okolnosti koje su uvjetovale rascjep između Kandlera i vodećih političkih i gospodarskih struktura grada. Krupni i srednji sloj tržišanske građanske klase, osobito onaj koji je pripadao financijskome kapitalu, suprotstavljao se centralističkim nastojanjima bečke vlade i isticao teze o *autonomiji* Trsta, o obrani lokalne političke vlasti, o nacionalnoj slobodi i nespontanome gospodarskom djelovanju i sve to nastojao ostvariti pozivanjem na stari općinski statut. U središtu političko-gospodarskoga života našla se težnja za sankcioniranjem *autonomnoga statusa* Trsta na temelju »povijesnoga prava«, pa je najznačajnijem gradskom povjesničaru povjerena zadaća da prikupi dokumente za njegovu juridičku potkrepu. Premda je vršio dužnost »gradskog prokuratora« (*procuratore civico*) Kandler se u izvršavanje te zadaće bavio sa strašću historičara a ne političara. I kada su se pojavile prve prikupljene serije izvora izazvale su opće zaprepaštenje, razočaranje i negodovanje: dokumenti nisu potvrđivali ideje o »povijesnoj autonomiji« Trsta o kojima su maštali predstavnici općinske uprave. Naprotiv, pokazali su da se povijest toga emporija razvijala u najužoj zavisnosti od zakonodavnih i političkih odluka središnje vlasti (Trst se još 1382. predao Austriji).¹¹ Kandler je ubrzo na svojoj koži osjetio indignaciju gradskih otaca: oslobođen je dužnosti u Gradskom arhivu i lišen svih odgovornih funkcija.¹² Pao je više kao žrtva svoje znanstvene savjesti negoli kao predstavnik drugačijih političko-nacionalnih pogleda.

Diskusije sedamdesetih godina ukazale su na mnoge karakteristične orte njegove ličnosti i njegova djela. U suštini Kandler je pristajao uz talijansku nacionalnu ideju, ali nije prihvaćao njezinu nacionalističku i državotvornu dimenziju. Premda je nastojao afirmirati latinsku i talijansku kulturu Trsta i Istre, perspektivu njezina razvoja vidio je unutar Habsburške Monarhije, a ne buduće ujedinjene Italije. Što se tiče »slavonske«, u prvom redu hrvatske i slovenske kulture, Kandler je bio »umjereni antislaven« i isticao veliku razliku u tzv. »kulturnoj razini« između talijanskog s jedne i hrvatskog i sloven-

⁹ Predgovor knjizi *Storia del Consiglio*, n. dj., str. XIX—XX (»Il Kandler ([...] era un convinto della necessità dell' esistenza dell' Austria e dell' appartenenza di Trieste all'Impero austriaco, per quanto avesse anche univ o senso della nazionalità [...]). Il Risorgimento d'Italia rimase costantemente fenomeno estraneo alla sua concenzione ideale e politica. Il moto risorgimentaler iguardava la *Nazione* e lo *Stato* italiano, no quello austriaco entro il quale si era svolta nel passato e si svolgeva attualmente — secondo lui — la vicenda politico-amministrativa e giuridica di Trieste«).

¹⁰ Studi kandleriani, n. dj., 63 (naslov članka koji je prethodno bio objavljen u tržišanskom dnevniku *Il Piccolo*).

¹¹ Negrelli, Ali di qua del mito, n. dj., 123—26. O okolnostima koje su dovele do predaje Trsta Austriji usp. Benedetto L o n z a, La dedizione di Trieste all'Austria, Trieste 1973.

¹² Negrelli, Al di qua del mito, n. dj., 127.

skog jezika s druge strane. Unatoč tomu često je, lutajući Istrom i susrećući se s hrvatskim seljacima, dolazio u priliku da požali što ne poznaje hrvatski jezik. U pismu Tomasu Lucianiju (početkom prosinca 1868) napominje da je za uspješno terensko istraživanje potrebno poznavati »ilirski govor« jer se tako od seljaka može doznati puno podataka, dok je za sebe izjavio da ne zna hrvatski (»ne govorimo po hrvacki, necie, necie, passia vira . . .«).¹³

Po Kandleru postoje dvije nacionalnosti — »genetička« i »politička«, a vlast bi svoju zrelost i slobodoljubivost trebala dokazati i na taj način da dopusti ne samo slobodno izražavanje karakterističnih obilježja »genetičke nacionalnosti« već da uzme u zaštitu njezine posebnosti i omogući joj punu afirmaciju.¹⁴ Sukladno takvim postavkama tršćanski se povjesničar i arheolog zalagao za očuvanje i slobodan razvoj »slavenske kulture« iako ju je smatrao dijelom »nepolitičke nacionalnosti« i držao daleko inferiornijom od romanske i talijanske. Takvim se pogledima potpuno razlikovao od velike većine predstavnika talijanske nacionalno-liberalne inteligencije svojega doba koja je Hrvate i Slovence prikazivala kao »narode bez povijesti« podložne akulturaciji i asimilaciji i njihovu talijanizaciju isticala (u svojem političkom programu) kao osnovni preduvjet političkom ujedinjenju Istre s Italijom.¹⁵ Kandlerovo je stajalište, dakako, odbijalo i tršćanske nacionalno orijentirane intelektualce, kao i predstavnike krupnoga kapitala.

Napušten od mnogih dotadašnjih suradnika, frustriran lažnim optužbama, nerazumijevanjem i neprihvaćanjem, sve osamljeniji, Kandler je prekinuo suradnju u nekim edicijama ali je i dalje uporno nastavljao s istraživačkim i prikupljačkim radom.¹⁶ Njegovo se zdravstveno stanje neprestano pogoršavalo,¹⁷ praćeno psihološkim krizama i sve izražajnijom spoznajom da je okružen intrigantskim slojem ljudi (kojima je nađeno niz pejorativa),¹⁸ ljudi punih hipokrizije i površnoga znanja iz kojega ne mogu izaći značajnija djela već samo, kako doslovce veli, »dim i galama«.¹⁹ On koji teži da »vrijeme prepusti

¹³ Naučna biblioteka, Pula (dalje: NBP). Rukopisi. Kutija XII, svezak I, br. 68. Pietro Kandler — Tomaso Luciani, Trieste, 3. decembre 1868.

¹⁴ Giorgio Negrelli, Una presenza incomoda. U: Studi kandleriani, n. dj., 68.

¹⁵ Usp. Miroslav Bertoša, Model »pobijedenih« ili historiografija kao »ancilla politicae«: između prošlosti i perspektive (Etnički odnosi i kolonizacija u svjetlu historiografsko-publicističkoga razmatranja talijanskog i hrvatskoga kulturnog kruga), *Problemi sjevernog Jadrana — Zbornik Zavoda za povijesne i društvene znanosti JAZU*, sv. 4, Rijeka 1982, passim.

¹⁶ U pismu Lucianiju (1. prosinca 1868) javlja da se unatoč navršene 64 godine podvrgava strogom režimu učenja. Potiče Lucianija i ostale da slijede njegov primjer na proučavanju povijesti Istre (NBP. Rukopisi. Kutija XII, sv. I, br. 67).

¹⁷ O svojem zdravstvenom stanju govori, primjerice, u pismima Lucianiju datiranim u Veneciji 12. srpnja 1871. i u Trstu dva dana kasnije, zatim ponovno u pismima iz Trsta od 21. srpnja i 28. prosinca te godine (NBP. Rukopisi. Kutija XII, sv. I, br. 150, 152 i 158).

¹⁸ Eloquentni Kandler često je pri tom pravio vlastite sementičke konstrukcije. Tako je, primjerice, Trst nazvao »oduljudenim gradom« (*città screanzata*), njegove umišljene intelektualce »dottorazzi«-ma, gradsku upravu »blebetanetinom« (*pettegonona*), a društveno-političke i neke kulturne institucije »kamorističkim udruženjima« (*anonime camorristiche*). Svi su ti izričaji preuzeti iz Kandlerovih pisama Tomasu Lucianiju: NBP. Kutija XII, sv. I, br. 121 (6. decembre 1869); br. 123 (Pisino, 10. decembre — Trieste, 12. decembre 1869); br. 155 (Venezia, 30. luglio — Trieste, 31. luglio 1871) ib r. 156 (Venezia, 24. agosto — Trieste, 26. agosto 1871).

¹⁹ Iz pisma Tomasu Lucianiju koje je Kandler započeo pisati u Veneciji 22. prosinca 1869, a dovršio u Trstu sedam dana kasnije (NBP. Rukopisi. Kutija XII, sv. I, br. 86).

vremenu« i da »radi polako i tiho«²⁰ ne može naći razumijevanje u takvoj sredini u kojoj postoje »piskarala spremna da nanese mnoga zla stvarima i ljudima«. ²¹ Potkraj života pogodila ga je djelomična paraliza, pa se morao povući iz državne službe, a daljnje su ga egzacerbacije bolesti prikovale uz »stol i krevet« (*atavola e letto*).²² U svojem posljednjem pismu Lucianiju skicirao je s mnogo gorčine stanje svoje duše usporedivši atmosferu mržnje, koja ga je okruživala, i bolesti, koja ga je satirala, s oblačnim svodom nad Trstom u posljednjim danima njegova života.²³

*

Kandlerova je obljetnica obilježena još jednom nakladničkom inicijativom: u kolovozu 1975. izašao je prvi sveščić izabranih članaka iz lista *L'Istria*, a do travnja 1977. objelodanjeno ih je još osam. Posljednji, deseti sveščić, koji sadrži predgovor Guida Botterija i »integralni popis priloga tiskanih u sedam godišta trudom i s komentarom Sergia Zorzone«, ²⁴ ugledao je svjetlo dana tek u prosincu 1983. Istodobno je knjižara »Italo Svevo« izdala u jednoj knjizi, u posebnom (ali progresivno nepaginiranom) uvezu sve sveske Zorzoneva izborna iz *Istrie*.²⁵ Zanimljiva pojava tršćanskoga knjižarskog i kulturno-nakladničkoga kruga — tradicionalna figura agilnog autodidakta i kreativnog pratioca znanstvenih kretanja na historiografskom i uopće povijesno-kulturnome planu — Zorzon je zaslužan i za niz drugih izdavačkih pothvata koji su, osim za tršćanske, značajni i za istarske historiografske probleme.²⁶

²⁰ Isto.

²¹ Iz pisma Lucianiju (NBP. Rukopisi. Kutija XII, sv. I, br. 33, Trieste, 26. decembre 1863),

²² NBP. Rukopisi. Kutija XII, sv. I, br. 148, Albona, 19. novembre — Trieste, 21. novembre 1870.

²³ »I tako pri kraju 1871. nebo se naoblačilo kao i ono na trgu [...]. Mržnje, mržnje, udarci [...]. Moja kuća je prava bolnica [...]« (NBP. Rukopisi. Kutija, sv. I, br. 158, Trieste, 28. decembre 1871).

²⁴ *L'Istria 1846—1852. Repertorio integrale degli scritti apparsi nelle sette annate, ac ura e con il commento di Sergio Zorzon*, Trieste 1983.

²⁵ Pietro Kandler, *L'Istria 1846—1852*, Trieste 1983. Knjiga nema generalnu paginaciju već samo pojedinih svezaka koji su ušli u cjelinu. Svesci su numerirani rimskim brojevima, a stranice arapskim.

²⁶ Sergio Zorzon (rođen u Trstu 1932) upravlja međunarodnom knjižarom »Italo Svevo« (u Corso Italia 9) i stoji na čelu njezine agilne nakladničke djelatnosti. Za povijest i kulturu Istre osobito su važna ponovna izdanja, zapravo pretisci (*ristampe*) popraćene predgovorima kvalificiranih stručnjaka. Primjerice: Girolamo Agapito, *Descrizione storico-pittoresca della fedelissima città e porto franco di Trieste* (Vienna 1824; ristampa 1972); Giuseppe Caprin, *Marine istriane* (Trieste 1889, rist. 1973); Vincenzo Scussa, *Storia cronografica di Trieste dall'anno origine all'anno 1695 cogli annali dal 1695 al 1848 del Procuratore civico Pietro Kandler* (Trieste 1863; rist. s predgovorom G. Cervanija, 1975); Baccio Ziliotto, *Capodistria* (Trieste 1910; rist. 1975. s predgovorom G. Cuscita); Richard Burton, *Il litorale istriano* (prijevod engleskoga teksta *The Seaboard of Istria, Journal of The Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* VII, 1877. s predgovorom Marina Bilucaglie, rist. 1975); Scipio Slataper, *Scritti politici 1914—1915* (a cura di Giorgio Baroni, con un saggio introduttivo di Roberto Damiani, 1977. Zorzoneva je zasluga što je objelodanjen fotomehanički pretisak *Vocabolario del dialetto triestino* Ernesta Kosovitz (s predgovorom M. Dorie, 1968) i izvršene pripreme za izdavanje novoga originalnog rječnika tršćanskoga dijalekta za koji je spomenuti lingvist Doria godinama prikupljao građu (rječnik upravo izlazi u nastavcima u tjedniku *Il meridiano di Trieste*).

Zorzon je čitav izbor iz *L'Istria* potpisao Kandlerovim imenom, iako u nje-mu ima članaka koje su napisali drugi autori. Priređivač je, naime, polazio od teze o »autorskim novinama«, u kojima je Kandler bio jedini urednik, koordi-nator programske orijentacije, korespondent sa suradnicima i pisac najvećega dijela raznovrsnih priloga, pa su one zapravo u cjelini njegovo djelo. *L'Istria* je, uostalom, imala svoju povijest koja je najuže povezana i veoma ispreple-tena s Kandlerovim pozivom i životnim nastojanjima, s njegovim političkim, kulturnim i znanstvenim pogledima. Kandler je osjećao snažni unutarnji po-riv da traga za ostacima prošlosti (na tome je radio od petnaeste godine ži-vota!) i nezaustavljivi nagon za prikupljanje, konzerviranje i priopćavanje po-vijesnih činjenica. Kao urednik primao je i na stranicama *L'Istria* objeloda-njivao mnoga pisma, a i sâm je pisao i tiskao »otvorene« odgovore. Kandler je, dakle, s čitateljstvom nastojao voditi razgovore o povijesti i zbilji onoga doba, o prisutnosti prošlosti u suvremenoj društvenoj ideologiji i ljudskoj svi-jesti. Najsnažnije poticaje za svoj rad dobio je zapravo od Domenica Rossetti-ja, ali je nova iskustva stekao i surađujući u časopisu *Archeografo Triestino*, te u novinama *La Favilla* (pod pseudonimom Giusto Traiber) i *Osservatore Triestino*. Poslije Rossettijeve smrti Kandler je namjeravao nastaviti seriju *Archeografa* (koji se god. 1837. zaustavio na četvrtom volumenu), no naklad-nik, *Società di Minerva*, spriječila je taj pokušaj zadržavanjem ekskluzivnog prava izdavanja.²⁷ Rossettijevsku je orijentaciju Kandler tada nastavio izdava-njem *Atti istriani* (vol. I, Trst 1843. i vol. II 1, 1846. i II/2, 1847), koji su se ubr-zo ugasili ne postigavši značajnijega rezultata,²⁸ a zatim i pokretanjem poseb-noga tjednika za pitanja tršćansko-istarske povijesti i suvremenih političkih prilika pod nazivom *L'Istria*. Prvi, nenumerirani dvolist (koji je Kandler naz-vao »foglio di modello«) izašao je kao dodatak tršćanskoga službenog lista *L'Osservatore Triestino* (br. 1, 22. studenoga 1845),²⁹ no Kandler je, strahujući da bi ga vezivanje za tiskaru tršćanskoga Lloyda pretvorilo u činovnika-ured-nika dnevnika, odmah odustao od »koprodukcije« i od 3. siječnja 1846. počeo izdavati posebne novine.³⁰ O tome je potkraj 1845. pismeno obavijestio svoje prijatelje i potencijalne suradnike (primjerice Carla De Franceschija³¹ i Toma-sa Lucianija³²).

L'Istria je bila novina formata quarto (29x31 cm), izlazila je tjedno (subo-tom) na četiri lista, odnosno dvobroji na osam listova (to jest na osam, od-nosno šesnaest dvostupačnih stranica). Prvo je godište, što se tiče suradnje i uređivanja, bilo najuspješnije: umjesto 52 broja izašlo je 89, jer su zbog obilja prikupljena i prispjela materijala u 37 tjedana tiskani dvobroji! Financijske poteškoće, u koje je list zbog toga zapao već na početku, bile su druga strana

²⁷ Giovanni Quarantotto, Pietro Kandler commemorato nel XL anniversario della morte; aggiuntavi la Bibliografia degli scritti di lui a stampa, *Archeografo Triestino*, ser. III, vol. IX, 1921, 13.

²⁸ Unatoč tomu ta su dva volumena (tiskana u tri knjige) važna za istarsku po-vijest zbog objavljivanja talijanskoga teksta Statuta Pule iz XVII stoljeća (vol. I, 1843), Statuta Poreča (II 1, 1846) i Giaxicheva životopisa Kopranina Girolama Mu-zia (II/2, 1847).

²⁹ Quarantotto, n. dj., 49—50.

³⁰ Usp. Cesare Pagnini, »L'Istria« di Pietro Kandler (1846—1852). Ed. »Italo Svevo«, Trieste 1975, *AMSI n. s. XXIII*, 1975, 298.

³¹ Pismo upućeno iz Trsta 17. studenoga 1845 (vidi odlomak kod Quarantotta, n. dj., 14).

³² U pismu od 29. studenoga 1845. Kandler je uz najavu lista *L'Istria* uputio Lucianiju poziv za suradnju (NBP. Rukopisi. Kutija XII, sv. I, br. 4).

medalje Kandlerova entuzijazma i plodnog odziva suradnika. Osim organa vlasti i kulturnih institucija, u Istri su Kandlerove »novine za povijest« imale 151 pretplatnika (Pazin 34, Poreč 18, Pula 15, Kopar, Novigrad i Umag po 12, Rovinj 10, Vodnjan 9, Motovun 8, Piran 5, Labin 4, Buje i Izola po 3, Mali Lošinj, Buzet, Krk i Sv. Matej po 2).³³

Među suradnicima koji su pisali o Istri i čiji se prilozi još i danas citiraju u raspravama talijanskih i naših historičara isticali su se (osim Kandlera) Antonio Covaz, Antonio Facchinetti, Francesco Polesini, Giovanni Andrea dalla Zonca, a osobito Carlo De Franceschi i Tomaso Luciani.

Početno je oduševljenje gotovo sasvim splasnulo u drugome godištu, jer je urednik bio prisiljen puniti list građom koju je prije smatrao manje vrijednom za objavljivanje, odnosno tiskati ponajviše vlastite priloge. Veš 1847. Kandlerova je zamisao — da će *L'Istria* postati »sabiralište članaka suradnika iz čitave Pokrajine« — doživjela potpuni neuspjeh. Istodobno je zapalo u krizu i drugo Kandlerovo uredničko nastojanje: da ravnomjernim objavljivanjem povijesnih izvora, članaka i diskusija pokrije čitavo područje od Soče do Kvarnera koje se približno poklapalo s tzv. »X italском regijom« iz doba Rimskoga Carstva. *L'Istria* je također trebala tematski široko zahvatiti čitavu povijesnu i njoj srodnu problematiku — od fizičke geografije do upravne i crkvene povijesti, od trgovine i ratarstva do građanskih i crkvenih institucija, od lingvističke i povijesne toponimije do meteorologije, metrologije i statistike. Politička je povijest (djelomično i tekuća politika) također imala vidno mjesto na stranicama novina. Ali uskoro su se javili protesti protiv dominacije istarskoga povijesnog materijala na stranicama *L'Istrie* (pa i protiv samoga naziva lista), tim više što se broj istarskih pretplatnika smanjivao, a tršćanskih i goričkih nešto povećao. Na urednički su stol stizali i zahtjevi da se sadržaji priloga osuvremene i da se veća pažnja posveti tekućim političkim pitanjima.

Urednik nije bio spreman za takav zaokret, niti je raspolagao s materijalnim uvjetima i suradnicima, ali je do njega ipak došlo na početku trećega godišta. Burna četrdesetosmaška zbivanja preko noći su pretvorila *L'Istriu* u novine o suvremenopolitici i to u prvome redu o političkome životu Trsta. Kronika municipalnoga života i rada, izbori, govori, novi zakoni i propisi, općinski pravno-politički zaključci, ustavne odredbe itd. zauzimaju gotovo čitav prostor u listu, tim više što je nastale promjene Kandler uspoređivao sa starijim institucijama. Ipak je potkraj 1848. istarskoj problematici vraćeno prijašnje istaknuto mjesto koje se zadržalo i u idućim godištim, sve do prestanka izlaska lista.

Na početku trećega godišta došlo je do još jedne promjene: prestalo je urednikovo suobraćanje s čitateljstvom; nestali su uvodnici, opaske, obavijesti i želje onih kojima se list obraćao. Kandler je, naime, odlučio da *L'Istriu* uređuje prema svojoj znanstveno-idejnoj orijentaciji, slijedeći samo svoju viziju povijesti, bez ulagivanja ovoj ili onoj političkoj struji. Tako je, npr. u pismu Lucianiju 1. siječnja 1850. otvoreno naveo da je osobno preuzeo sve izravno poslovanje oko lista.³⁴ U tadašnjim je uvjetima takvo stajalište vodilo u sve veću izolaciju: *L'Istria* je u tršćanskim višim krugovima primana sve hladnije, a čitateljstvo je prema njoj postajalo sve ravnodušnije. Opadanjem pretplat-

³³ Usp. Bernardo Benussi, »L'Istria« 3 gennaio 1846 — 25 dicembre 1852. U: Inavgrandosi sv la casa ove nacqve Pietro Kandler la lapide decretata dal comune, Trieste 1912, 12.

³⁴ NBP. Rukopisi. Kutija XII, sv. I, br. 17. Trieste, 1. gennaio 1850.

nika smanjivali su se i prihodi. Kandler je, doduše, još uvijek gajio nadu da će pojedine općine nastaviti slati novčanu potporu za list, ali su se te nade izjalovile. Konačno se i sâm Kandler morao uvjeriti da tjedne novine, čiji sadržaj čini samo arhivska građa i stručni prilozi, nisu prikladan medij za upoznavanje čitateljstva s prošlošću, za razvijanje afektivnog odnosa prema historiji i prenošenje povijesnih poruka.³⁵ Uostalom, nastupala su nova vremena u kojima se tršćanski povjesničar staroga kova morao sve češće čuditi nad činjenicom da povijest više nije bila sama sebi cilj već sredstvo političke borbe.³⁶ Nastupalo je postupno doba »konstruktora povijesnih mitova«, doba historije kao »ancille politicae«. *L'Istria* se ugasila; posljednji broj lista nosi datum 25. prosinca 1852. U Kandlerovom oprostajnom tekstu osjeća se doza gorčine zbog prekida daljeg izlaženja tjednika: »Nadali smo se da ćemo vidjeti kako list raste do velikih razmjera i kako dostiže barem dvadeset svezaka da bismo poslije predali pero nastavljajcima toga rada; no okolnosti nam to nisu dopustile i dok obustavljamo objavljivanje odajemo zahvalnost onima koji su nam pomagali djelom i onima koji su dobronamjerno unapređivali list.«³⁷

No, Kandlerova se radna energija nije ugasila. Nastavio je svoj plodni istraživački rad, premda nije uspio ostvariti sve zacrtane nakladničke težnje.³⁸

Sedam godišta *Istrie*, unatoč »nedovršenosti«, predstavljaju pravi rudnik najraznovrsnijih podataka prikupljenih prema krilatici »sve služi povijesti« (*tutto serve alla storia*), kako glasi veoma sretno pogodeni i u izvjesnome smislu dalekovidni naslov članka Francesca Polesinija u četvrtome godištu lista.³⁹

Sergio Zorzon, priređivač »corpusa« *L'Istrie*, godinama je strpljivo prelistavao i čitao članke, građu i bilješke objavljene na njezinim stranicama i sastavljao regesta, ali je učinio još mnogo više, nešto što je osobito značajno ne samo kao prilog bibliografiji istarske, tršćanske i furlanske povijesti već i kao izvanredna građa za historiografski rad: tragao je i pronalazio umetnute i pridodane priloge, tzv. »fogli volanti« koji, iako najčešće nenumerirani, čine cjelinu sa sadržajem lista. Tako je ponovno otkrio i izvukao iz zaborava dosad neevidentirane i nekorištene članke i građu, pa i isprave koje se ne analiziraju na stranicama *L'Istrie* već su dodane samo zato da bi, prema Kandlerovoj zamisli, ušle u budući *Codice diplomatico istriano*.

Regesta je Zorzon sastavljao konciznim originalnim postupkom: »pomoću riječi samoga pisca« (*con le stesse parole dell'autore*), kako sâm navodi. Obilje podataka i problema naznačenih u člancima, bilješkama i izvornim dokumentima objavljenim na stranicama *L'Istrie* nije dovoljno iskorišteno, niti sustavno proučeno, jer je taj list ostao po strani, a ponekad i izvan zanimanja većine proučavatelja istarske i tršćanske prošlosti. Zanimarivanju *L'Istrie* nesumnjivo je pridonijela i činjenica da je sačuvano veoma malo kompletnih godišta lista (ne više od desetak!), a pogotovu onih koji sadrže i nepaginirane

³⁵ Isto. Kandler piše Lucianiju da bi želio izdavati list deset puta godišnje, no s malim brojem pretplatnika u Istri uspjeh će objaviti jedva dva broja.

³⁶ Proglasivši svoje vrijeme »razdobljem opskurantizma« Kandler je i kasnije u korespondenciji s Lucianijem s čuđenjem isticao da neki listovi (npr. *La Voce di un Patriota*) posežu za poviješću kao sredstvom političke agitacije i iznosio mišljenje da »Istrani i Tršćani ne vole svoju povijest jer im je neugodna« (NBP. Rukopisi. Kutija XII, sv. I, 31a. Trieste, 26. decembre 1860).

³⁷ *L'Istria* VII, 52, 25. Decembre 1852.

³⁸ 31. kolovoza 1853. javio je Lucianiju da je *L'Istria* prestala izlaziti i izrazio nadu da će »umjesto toga listića pokrenuti bolji i opsežniji časopis« (NBP. Rukopisi. Kutija XII, sv. I. Trieste, 31. Agosto 1853).

³⁹ *L'Istria* IV, 41, 1849.

»leteće listove« umetnute u pojedine brojeve (takvi kompleti mogu se izbrojiti na prste jedne ruke!). Držim da u Hrvatskoj (i u Jugoslaviji uopće) nema ni jednoga pravog kompleta *L'Istrie*.

Višegodišnjim pažljivim i savjesnim radom Zorzon je evidentirao veoma mnogo podataka i tema koje je Kandler nesustavno objavljavao na punih 2.067 stranica *L'Istrie*.⁴⁰ Na taj je način ne samo omogućio povjesničarima pouzdani pregledni uvid u bogati kandlerianski »corpus« činjenica, već je i sâm »otkrio« poneki značajniji događajni podatak koji je »izbjegao« pažnji stručnjaka. Tako je, primjerice, prvi izvukao iz zaborava dugo godina zametnuti i dosad neokrišteni umetnuti nepaginirani list uz broj 35 trećega godišta *L'Istrie* na kojemu je objelodanjena odluka izglasana 31. svibnja 1848. u »Narodnoj ustavotvornoj njemačkoj skupštini« u Frankfurtu o pravima nenjemačkih naroda, i prvi uočio da je Kandler znao ocijeniti dalekosežni značaj toga dokumenta jer ga je, sukladno njegovoj poruci, donio četverojezično — na talijanskom, njemačkom, slovenskom i hrvatskom. Na ovome se mjestu donosi verzija u hrvatskom jeziku s Gajevom grafijom. Evo doslovnoga teksta toga dokumenta sa stranica *L'Istrie* prema prijevodu koji je dao načiniti urednik Kandler:

»Objašnjenje Narodne ustavotvorne njemačke skupštine u Frankfurtu, kojem se jamči čelost narodnosti sviu pukovah.

U veću (sédnici) 31. svibnja njemačka ustavotvorna Skupština proglasila je jedno glasno i svetčano, da ona u svemu prostoru priznaje, da svi puci ne njemački životji na saveznom njemačkom zemljištu imaju jednako pravo putem svog narodnog razvitka uživati svoj jezik bez ikakve smetnje bilo u bogoštovlju ili obučavanju, ili književnosti ili u unutaranjem vladanju i pravosuđenju i to posvuda, dokle se god prostire njihovo zemljište, kao što se i po sebi razumè, da svako pravo, koje se sada stvara općenitim Ustavom za njemački narod, pripada isto u ravnoj mèri i njima.

Zato Nemačka od sada sajedinjena i slobodna, velika kao što je i moguća može dati bez ikakvog ljubomora punom merom drugim narodima, koji nisu Némci, a odrasli su među Némcima koliko po naravi toliko i po istorii svojoj imaju pravo iskati, i nigda ne će dotji do toga, da na zemljištu Njemačkom Slavjanin ili stanovnik u Šlezvigu, koji govori jezikom danezskim, ili Stanovnik južne Njemačke, koji govori italijanskim, ili bio koji mu drago, ako samo pripada k' zemljištu saveznome, ili ako govori i jezikom različitim, da bi se imao tužiti na zemljište Njemačke, da mu se ne obderžava njegova narodnost ili da mu se oduzima u kojemu god služenju bratinska ruka naroda njemačkoga.«⁴¹

⁴⁰ Prvi, no površni, indeks ličnosti, zemljopisnih naziva i »stvari« načinio je sâm Kandler u posljednjem broju *L'Istrie* (Annata VII, n. 52, 1852), ali je taj nenumerirani list umetnut samo u mali broj primjeraka, pa je uredništvo časopisa *Archeografo Triestino* (n. s. XVII, fasc. I, 1891, 274—91) ponovno objavilo isti pregled pod istim naslovom (Indice degli Argomenti precipui nelle sette annate dell'Istria dal principio del 1846 alla fine del 1852). Veliki trud da evidentira sve Kandlerove radove i raznovrsne tiskane priloge, pa i one objavljene na stranicama *L'Istrie*, učinio je Giovanni Quarantotto u bio-bibliografskom prilogu *Pietro Kandler commemorato nel XL anniversario della morte*, n. dj., 1—55. Dok je Quarantotto izradio opširan indeks, kod Zorzona je izostalo sređivanje građe iz *L'Istrie* po materiji i njezino abecedno evidentiranje. Iako je on s velikom pažnjom i strpljivošću popisao sva godišta *L'Istrie* budući će istraživači morati svaki za sebe načiniti predmetne registre. Držim to propustom, iako ta primjedba ne umanjuje Zorzonove zasluge oko priređivanja sadržajnoga korpusa Kandlerovih novina.

⁴¹ *L'Istria* III, 35, 1848. Umetnuti list s dvije stranice nosi naslov: *Deliberazione dell'Assemblea nazionale costituente della Germania in Francoforte, con cui viene*

Taj je, možda prvi pokušaj zakonske zaštite narodnosti u jednoj evropskoj modernoj državi, nastao kao benevolentni akt u romantičnom plamenu jednoga povijesno eutoričnog trenutka, ostao mrtvo (i kako vidimo zaboravljeno!) slovo na papiru, letak umetnut u list urednika koji je i sâm živio u višenacionalnome području i, suprotno duhu svojega vremena, pa i suprotno osobnom nacionalnom osjećaju, razvijao tezu o prirodnome pravu naroda da se razvija u okvirima svojih mogućnosti i pod zaštitom javne vlasti. Dalji tok zbivanja u Monarhiji, a posebice u Istri i Trstu, tekao je u potpuno suprotnome smjeru: umjesto nacionalnoga suživota (*convivenze*) prevladala je najgrublja netolerancija praćena asimilacijskim nastojanjima. No, tada su i Kandlerove iluzije već bile sasvim slomljene.

Valja se osvrnuti i na značaj »umetnutih listova« u pojedinim brojevima *L'Istrie* — isprava, povelja, diploma — koji će kasnije ući u čuvenu Kandlerovu zbirku izvora pod naslovom *Codice diplomatico istriano*. Riječ je o dokumentima različite provenijencije i poslanja koje je urednik objavljivao sporadično, nesustavno, gotovo stihijski i, najčešće, bez ikakva komentara umetao u list. Zorzon je uspio pronaći 141 dokument u raznim kolekcijama *L'Istrie*. O sadržajima 89 povelja, isprava i diploma nema spomena na stranicama lista; umetnute su samo zato da bi predstavljale građu za budući diplomatski kodeks. Zanimljivo je napomenuti da je Zorzon pronašao i nekoliko isprava koje nisu ušle ni u jednu od dosad poznatih kolekcija *Codice diplomatico istriano* iako ih je Kandler uvrstio u list.⁴² Sve su isprave objavljivane kako su stizale na Kandlerov urednički stol — bez obzira da li ih je on sâm pronalazio ili ih je dobivao od svojih suradnika — transcribirane ili transliterirane na brzinu, bez neophodne diplomatske i povijesne analize, bez dubljih arhivalnih studija i provjeravanja njihove vjerodostojnosti. U tijeku daljega rada Kandler je prikupio ukupno 1.551 dokument (od 50. god. n. e. do 1. rujna 1526) sa 2.529 tiskanih stranica. Tršćanski je povjesničar, dakle, na prikupljanju svojevrsne pravno-političke izvorne građe učinio više negoli itko prije i poslije njega; osnovica toga značajnog dostignuća položena je upravo na stranicama *L'Istrie* između 1846. i 1852. Unatoč Kandlerovih zasluga na formiranju *corpusa* diplomatske građe, način na koji je ona napabirčena i prezentirana znanstvenicima i javnosti uopće, jasno pokazuje da je neophodna njezina revizija, dopuna i drugačija elaboracija. Iako taj problem izlazi iz okvira ovoga razmatranja o Kandleru — u kojem je u središtu pažnje jedino period uređivanja *L'Istrie* — može se usputno spomenuti da se tim pitanjem već dvadesetak godina bave grupe tršćanskih historičara. Zapravo je još Camillo De Franceschi god. 1912. upozorio da »Kandlerov *Codice diplomatico* više ne odgovara u potpunosti zahtjevima i potrebama znanstvenika«, te da bi trebalo u »najkraćem roku prirediti novo i konačno izdanje pomoću najstrožih diplomatskih i paleografskih norma«,⁴³ no tek je Giusto Borri, liječnik-historičar (još jedan značajni autodidakt u krugu tršćansko-istarskih povjesničara) više od pola sto-

garantita l'incolumità della nazionalità di tutte le stirpi, a zatim i njemački (*Erklärung der constituirenden deutschen Nationalversammlung zu Frankfurt am Main, durch welche allen Volksstämmen die Aufrechthaltung ihrer Volksthümlichkeit zugesichert wird*), slovenski (*Sklep ustavnoga zbora nemške države v Majnskim Frankfurtu, po katerim bode usim rodam čisto ohranjenje njih narodnosti zagotovljeno*) i citirani hrvatski prijevod.

⁴² *L'Istria 1846—1852. Repertorio integrale*, n. dj., str. X—99 do X—109.

⁴³ Camillo De Franceschi, *Il Codice diplomatico istriano*. U: *Inaugrandosi sv la casa ove nacqve Pietro Kandler*, n. dj., 24—25.

ljeća kasnije pokrenuo inicijativu za reviziju kandlerianskoga *corpusa* medi evalnih isprava.⁴⁴ Borrijeva prerana smrt (polovinom 1973)⁴⁵ prekinula je organizacijsko-stručne pokušaje, ali su tada postavljeni temelji na kojima je u novije doba ostvaren jedan veoma značajan rezultat: god. 1980. *Società di Minerva* povjerala je grupi mladih tršćanskih znanstvenika (Renzo Arcon, Fulvio Colombo, Alessandro Pellican, Maurizio Radacich i Tito Ubaldini) da načine bazični program pripremnih radova za reviziju diplomatičkoga kodeksa, uključujući i uporabu elektronske obrade podataka. U prvoj fazi rada, nakon dvogodišnjega truda, grupa je s velikom znanstvenom akribijom pregledala sačuvane primjerke Kandlerova diplomatičkog kodeksa, odredila »karakteristični uzorak« (*copia campione*) i načinila regesta svih dokumenata. Objavlji vanje toga značajnog pothvata za medievalnu povijest Istre i Trsta uslijedilo je u posljednjem svesku *Minervina časopisa Archeografo Triestino*. (Usput valja napomenuti da će u daljem radu ovoj grupi biti od velike koristi i Zorzonovi istraživački rezultati s građom Kandlerova kodeksa na »letećim listovima« *Istrie*; to se u prvome redu odnosi na isprave koje nisu ušle u *copia campione*.)

Iz Zorzonova temeljita pregleda sadržaja *L'Istria* izbija lik tipičnoga Kandlera, »genijalnog i grozničavog sakupljača podataka«, kako ga je skicirao F. Crosara,⁴⁷ lik pasioniranoga tragatelja za izvorima, koji gomila prikupljeni povijesni materijal ali nema temperamenta za njegovo sustavnije proučavanje i raspravno elaboriranje. Uza sve to Kandler je iznimna ličnost, primjer povjesničara otvorena prema svim znanstvenim disciplinama, znatiželjna prema svim problemima, zainteresirana za svakoga suradnika i poznavatelja povijesnih pitanja bez obzira na teritorij i nacionalnu pripadnost. Tako je stupio u vezu i s nekim hrvatskim kulturnim ličnostima, bilo izvan nje, između ostalih s Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim (sačuvani su i objelodanjeni fragmenti njihove korespondencije).⁴⁸ Na Kandlerovu *L'Istriu* gledalo se sa simpatijama u hrvatskoj zagrebačkoj sredini, osobito nakon objavljivanja serije članaka *Degli Slavi istriani* iz pera A. Facchinettija, župnika u Savičenti,⁴⁹ koji su ubrzo, u prijevodu, donijeti i na stranicama *Danice*.⁵⁰ God. 1851. *Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine* u Zagrebu izabralo je Pietra Kandlera za počasnog člana.⁵¹

⁴⁴ Usp. Giusto Borri, *Ricognizione del Codice diplomatico istriano e progetti di aggiornamento*, AMSI n. s. XVII, Venezia 1969, 207—218. Borri napominje da je još početkom 60-tih godina poznati medievalist Carlo Mor prvi razradio program rada na »modernizaciji i ispravljanju« Kandlerova diplomatičkog kodeksa (na i. mj., 207).

⁴⁵ Gruppo Ricerche Storiche — Trieste, *Il Codice Diplomatico Istriano di Pietro Kandler — Indice dell'opera*, *Archeografo Triestino* ser. IV, vol. XLIII, 1983, 53—186.

⁴⁷ Fulvio Crosara, *L'importanza di Pietro Kandler*. U: *Studi kandleriani*, n. dj., 7—62.

⁴⁸ Usp. Miroslav Bertoša, Ivan Kukuljević Sakcinski e l'Istria. In appendice: frammenti superstiti del carteggio P. Kandler-I. Kukuljević, *Atti del Centro di ricerche storiche V*, Rovigno-Trieste 1974, 153—169 (s faksimilima).

⁴⁹ Antonio Facchinetti, *Degli Slavi istriani*, *L'Istria* II, 21—27, 1847.

⁵⁰ Isti, *O istrianskih Slavjanih* (Iz taljanskoga časopisa *L'Istria*), *Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska* XIII, br. 29—36, Zagreb 1847.

⁵¹ Kandler je izabran u *Društvo* ... 25. kolovoza 1851.

Po svojim znanstvenim, političkim, nacionalnim i općeljudskim pogledima Kandler nije bio ekstremist već veoma umjeren, premda u mnogo čemu sputan duhovnim granicama svojega vremena. No, jedna od najvažnijih značajki njegova djela bila je upravo i ta da je svjesno utirao put uklanjanju tih granica. Takav je bio i kao urednik *L'Istrie*, jedinstvenih tjednih novina za povijest, koje, unatoč pritiscima, nikad nije stavljao u službu trenutnih potreba nacionalno-nacionalističke pragmatike.⁵² Sto trideset i osam godina od pokretanja i sto trideset i dvije od prestanka izlaženja, *L'Istria* je ostala bogati rudnik podataka, a, zahvaljujući Zorzonovu trudu, i izvor ponekog iznenađenja za historičare istarsko-tršćanskoga kruga.

⁵² Bernardo Benussi dobro je uočio tu crtu Kandlerova shvaćanja povijesti i otvoreno je izrazio na stranicama svoje sinteze istarske dvotisućljetne povijesti: »Za Kandlera je historija bila sama sebi svrhom, za ostale sredstvo« (*L'Istria nei suoi due millenni di storia*, Trieste 1924, 618).

Zusammenfassung

DER HISTORIKER PIETRO KANDLER UND SEIN BLATT »L'ISTRIA«

(Von einer Verlegerinitiative in Triest)

Miroslav Bertoša

Die Erscheinung einer Artikelauswahl und einer detaillierten Bibliographie des inhaltlich reichhaltigen Korpus der Zeitschrift »L'Istria«, die der triestiner Historiker Pietro Kandler (1805—1872) redigierte, nahm der Verfasser der vorliegenden Arbeit zum Anlaß, auf die Persönlichkeit dieses bedeutenden Forschers der Vergangenheit Istriens und Triests sowie auf die Bedeutung seiner »Zeitung für Fragen der Geschichte« hinzuweisen. Die Rede ist hier von der Publikation *Pietro Kandler, L'Istria*, erschienen in der Internationalen Buchhandlung »Italo Svevo« (Triest, 1983) und dem integralen Register, das von S. Zorzon ausgearbeitet wurde. Ausgehend von den zahlreichen Arbeiten, die 1972, anläßlich des hundertsten Todestages des triestiner Historikers begonnen hatten und bis auf den heutigen Tag fortgeführt werden, konnte der Verfasser feststellen, daß Kandler kein Austrophil war, obwohl er für seine Stadt eine bessere Zukunft im Rahmen der Habsburger Monarchie und nicht innerhalb des zukünftigen vereinten Italiens sah. Im Grunde war Kandler Anhänger der italienischen nationalen Idee, ohne jedoch ihre nationalistische und staatsbildende Dimension zu akzeptieren. Kandler war ein »gemäßigter Antislawe« und betonte den großen Unterschied in dem sog. »kulturellen Niveau« zwischen der italienischen Sprache einerseits und der kroatischen (slowenischen) andererseits. Im Einklang mit seinen Thesen von der »genetischen« und »politischen« Nationalität setzte er sich für die Erhaltung und freie Entfaltungsmöglichkeiten der »slawischen Kultur«, obwohl er sie für eine der romanischen und italienischen weit unterlegene Kultur hielt. Ein solcher Standpunkt führte zu einem offenen Zusammenstoß mit der liberal-nationalen (und nationalistischen) Schicht der Bürgerschaft und der Intelligenz, die Kandler ein aus historischer Sicht unrichtiges Epitheton des »austrophilen« verliehen.

Die Eigenschaften eines hervorragenden Historikers, Archäologen, Juristen, Redakteurs, Suchenden nach ursprünglichen historischen Quellen, eines fleißigen Sammlers von Altertümern kamen auch bei Kandlers Arbeit in der Redaktion des Blattes »L'Istria« zum Ausdruck, das auf breiter Basis die gesamte geschichtliche und ihr verwandte Problematik des Gebiets vom Isonzo bis zur Quarnerobucht erfassen sollte. Das Material, das Kandler und seine (immer weniger zahlreichen Mitarbeiter) auf den Seiten des »L'Istria« veröf-

fentlichten, sollte nach den Intentionen des Herausgebers dazu dienen, daß die Vergangenheit Istriens und Triests besser erforscht wird, keinesfalls aber politischen Zielen. Zu jener Zeit machten sich aber die Tendenzen, historische Inhalte in den Dienst der politischen Pragmatik zu stellen, immer mehr bemerkbar. Kandlers Blatt wurde die finanzielle Unterstützung entzogen, und es hörte bald danach auf zu erscheinen.

Dank Kergio Zorzone, dem Triestiner Buchhändler und Herausgeber, einem Menschen, der für die Themen zur Geschichte und Kultur von Triest und Istrien sehr viel Interesse zeigte, hat Kandlers »Autorenzeitung« eine gründliche und umfassende Bibliographie erhalten, die eine effizientere Nutzung des reichhaltigen Inhalts des »*L'Istria*« ermöglicht.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 17

Z A G R E B

1984.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATIČKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859,1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SRH pod br. UP-547,2 — 84 — 1984

RADOVI 17

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor
Ivan Tolj

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANDRIĆ mr Jasna, Filozofski fakultet, Zagreb
ANTIĆ dr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija Krčka 1, Zagreb
ANTOLJAK dr Stjepan, Zajčeva 31, Zagreb
BERTOSA dr Miroslav, Karličeva 12, Pula
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet, Zagreb
GOLDSTEIN Ivo, Filozofski fakultet, Zagreb
JURIĆ Radomir, Arheološki muzej, Zadar
JURIŠIĆ Ivan, Rakusina 12, Zagreb
LUCIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, Palmira Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SHH, Zagreb
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
POPOVIĆ mr Štefanija, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
RAUKAR dr Tomislav, Filozofski fakultet, Zagreb
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet, Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
SZABO dr Agneza, Muzej grada Zagreba
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb